

Н. А. Телічко,
кандидат економічних наук,
Г. В. Кузьменко,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ВПЛИВ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. У сучасних економічних та демографічних умовах найважливішим питанням є забезпеченість людей похилого віку. З розвитком ринкової економіки та в умовах світової економічної кризи державний пенсійний фонд не спроможний виконувати покладені на нього завдання в повному обсязі. У зв'язку з цим актуальним постає питання про недержавне пенсійне забезпечення. Останнє відіграє дуже важливу роль у розвитку економіки, надаючи послуги не тільки у сфері додаткового пенсійного забезпечення, а також для задоволення інвестиційних потреб реального сектору економіки шляхом перерозподілу вільних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання й населення.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній економічній науці проблеми діяльності недержавного пенсійного страхування досліджували такі науковці і фахівці, як І. Аванесова, Г. Терещенко, Т. Мусатова, М. Матюха, А. Бахмач, А.Рибальченко, Г.Трет'якова, В. Левченко, В. Коломієць, В. Ємець, Н. Версаль, Ю. Мороз, Л.Момотюк, В. Мельничук, С.Юрій, М.Шавріна та ін. Проте питання щодо проблем подальшого впровадження розвитку недержавних пенсійних фондів та поліпшення проблем довіри до них на ринку України на сьогодні залишаються невирішеними і потребують подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів як інвестиційних інститутів, що мають вплив на соціально-економічний розвиток держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пенсійна система економічно розвинутої держави — це різноманіття державних та недержавних фінансових інститутів, які на обов'язкових та приватних засадах здійснюють пенсійне забезпечення населення. Одними з таких інститутів є недержавні пенсійні фонди (далі НПФ), які, крім пенсійного забезпечення населення, виконують роль основних інституціональних інвесторів, що забезпечують економіку країни достроковими фінансовими ресурсами.

Згідно з чинним законодавством НПФ — юридична особа, створена відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному цим Законом порядку [2].

Глобальний процес старіння населення ставить безліч питань, що стосуються змін ключових економічних і політичних змін. Так, кількість пенсіонерів в Україні щороку зменшується. Проте загальна кількість працюючого населення також зменшується, причому більшими темпами. Тож

податкове навантаження на платників зборів до Пенсійного фонду зростає. Наприклад, на 47,2 млн. осіб у 2005 році припадало 14,1 млн. пенсіонерів, на 46,9 млн. осіб у 2006 р. припадало 14 млн. пенсіонерів, а в 2008 році на 46,06 млн. осіб — 13,7 млн. людей поважного віку. Тобто загальна тенденція у країні досить невтішна [6]. А перерозподільна (загальнообов'язкова) пенсійна система виглядає зовсім непристосованою до відповіді на подібні демографічні зміни.

Згідно з Законом України «Про пенсійне забезпечення в Україні» пенсія — це державна виплата, яка проводиться з Пенсійного фонду з метою матеріального забезпечення непрацездатних громадян у зв'язку з їх минулою трудовою чи іншою суспільно корисною діяльністю у розмірах, як правило, співвіднесених з минулим заробітком пенсіонера [1].

Пенсійна система є інституційною основою для міжгенераційного розподілу. Вона має на меті урівноваження інтересів пенсіонерів і працюючої частини населення.

З прийняттям 9 липня 2003р. Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2] (далі НПЗ) законодавчо врегульовані питання щодо запровадження в Україні пенсійної системи, яка складається з трьох рівнів: солідарної системи, накопичувальної системи та недержавного пенсійного забезпечення. В основу цієї системи покладено принцип страхування, згідно з яким людина при досягненні пенсійного віку отримує пенсію залежно від страхового платежу та заробітної плати, з якої сплачено внески до Пенсійного фонду України та недержавних пенсійних фондів (рис. 1) [7].

Накопичувальну систему планували запровадити в 2007 р., але й досі не ввели. Відповідно до Концепції пенсійної реформи це планується зробити у 2010 — 2012 рр. [6], тобто на сьогодні в Україні діє загальнообов'язкова й добровільна (приватна) системи пенсійного забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення на відміну від загальнообов'язкової розрізняється за структурою та організацією управління пенсійними активами й за групами інститутів пенсійного страхування, що наочно наведено на рис. 2 [3].

Система недержавного пенсійного забезпечення представлена в Україні ринком послуг недержавних пенсійних фондів. Цей ринок почав діяти в 2005 р. після введення в дію Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення». На цьому ринку працюють НПФ та професійні компанії, які надають їм послуги — адміністратори НПФ та компанії, які управляють активами НПФ, а також банки, які надають послуги зберігачів активів НПФ. На 1 липня 2009 р. в Україні зареєстровано 108 НПФ та 48 Адміністраторів НПФ [6].

Система недержавного пенсійного забезпечення пред-

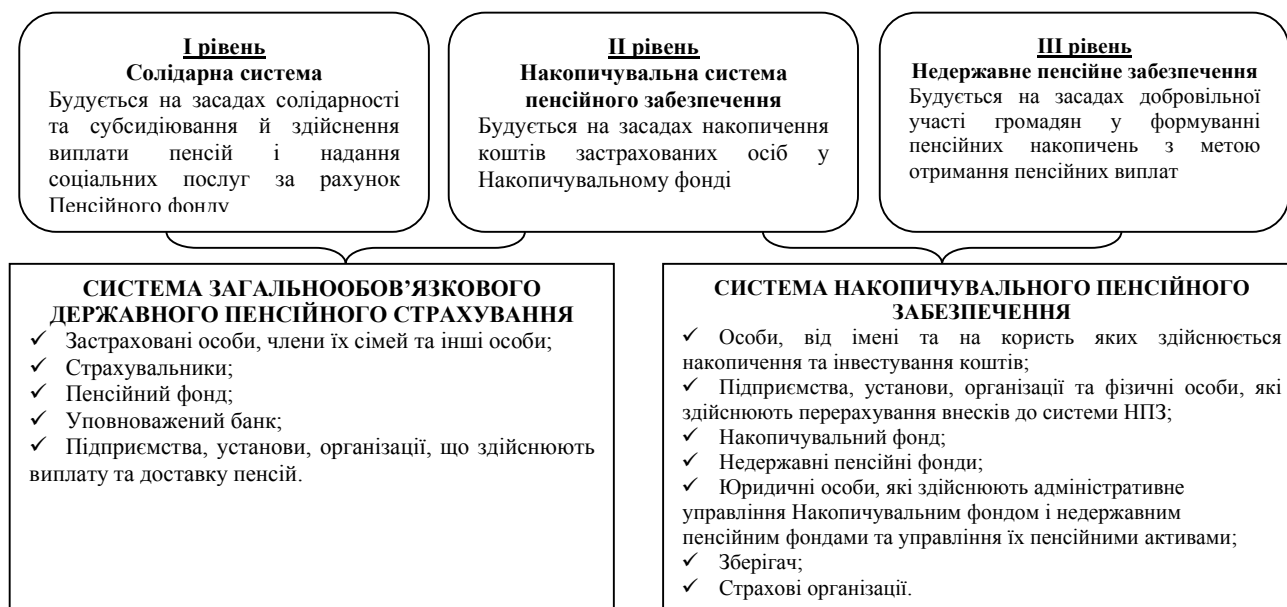


Рис. 1. Система пенсійного забезпечення в Україні

ставлена в Україні ринком послуг недержавних пенсійних фондів. Цей ринок почав діяти в 2005 р. після введення в дію Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення». На цьому ринку працюють НПФ та професійні компанії, які надають їм послуги — адміністратори НПФ та компанії, які управляють активами НПФ, а також банки, які надають послуги зберігачів активів НПФ. На 1 липня 2009 р. в Україні зареєстровано 108 НПФ та 48 Адміністраторів НПФ [6].

Сьогодні в Україні найбільш широкої популярності в системі недержавного пенсійного забезпечення набули недержавні пенсійні фонди, створені за корпоративною та професійною ознакою. Однак, як і у будь-якого фінансового інституту, існують низка питань щодо їх розвитку. Одним з гострих питань щодо розвитку НПФ в нашій державі постає управління їх пенсійними активами, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

До складу активів пенсійного фонду належать:

- активи в грошових коштах;
- активи в цінних паперах;
- інші активи згідно із законодавством.

Активи НПФ щороку зростають. Так, на кінець 2008 р. загальні активи зросли на 331 млн. грн., досягли 612 млн. грн. порівняно з 281 млн. грн. на кінець 2007 р. Тенденцію до збільшення показує загальний приріст активів стосовно попереднього періоду (у 2008 р. — на 118 %) [6].

Пенсійні активи відіграють дуже важливу роль в діяльності НПФ. Проте постійні зміни в економіці не тільки країни, а й світу призводять до того, що недержавні пенсійні фонди повинні постійно нарощувати свої активи, щоб не понести збитки. Механізм взаємодії суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення на базі НПФ в Україні наочно наведений на рис. 3 [3].

Управління пенсійними активами НПФ жорстко регулюється з боку держави. Захист пенсійних накопичень на майбутню недержавну пенсію залежить від цілої низки механізмів, ефективність яких досягається їх взаємодією.

У недержавних пенсійних фондах захист пенсійних

активів забезпечується чітким розподілом повноважень та високими кваліфікаційними вимогами до компаній, що обслуговують недержавний пенсійний фонд, повною прозорістю їх діяльності завдяки запровадженню систем обов'язкової звітності та оприлюднення інформації про діяльність НПФ. Крім того, законодавчі вимоги щодо капіталів таких компаній та їх майнової відповідальності теж є досить жорсткими, адже кожна юридична особа, що здійснює обслуговування НПФ, відповідає своїм майном перед пенсійним фондом за збереження та цільове використання належних учасникам пенсійних накопичень.

З метою мінімізації ризиків та захисту пенсійних накопичень активи недержавного пенсійного фонду обов'язково диверсифікуються, тобто розподіляються між різними фінансовими інструментами, що дозволяє зменшити ризики негативного впливу кожного з них на дохідність та загальний стан пенсійних активів в цілому.

Законодавство чітко визначає напрями та ліміти інвестування пенсійних активів — тобто куди і скільки інвестувати. Це дозволяє не лише захистити кошти учасників від інфляції, але й суттєво перекрыти її рівень, а отже, отримати реальний прибуток на пенсійні накопичення. Пенсійні коштикладаються в акції, облігації, нерухомість, банківські метали, розміщуються на депозитних рахунках у банках тощо. Правила інвестування визначаються в інвестиційній декларації недержавного пенсійного фонду.

Пенсійні активи, що накопичуються у НПФ, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із обслуговуванням фонду. Використання пенсійних активів для інших цілей заборонено.

Чинним законодавством заборонено проголошення процедури банкрутства щодо недержавного пенсійного фонду. Існує особлива процедура переведення пенсійних коштів від однієї пенсійної установи до іншої з метою унеможливлення втрати пенсійних коштів кожного учасника НПФ.

Управління активами недержавних пенсійних фондів

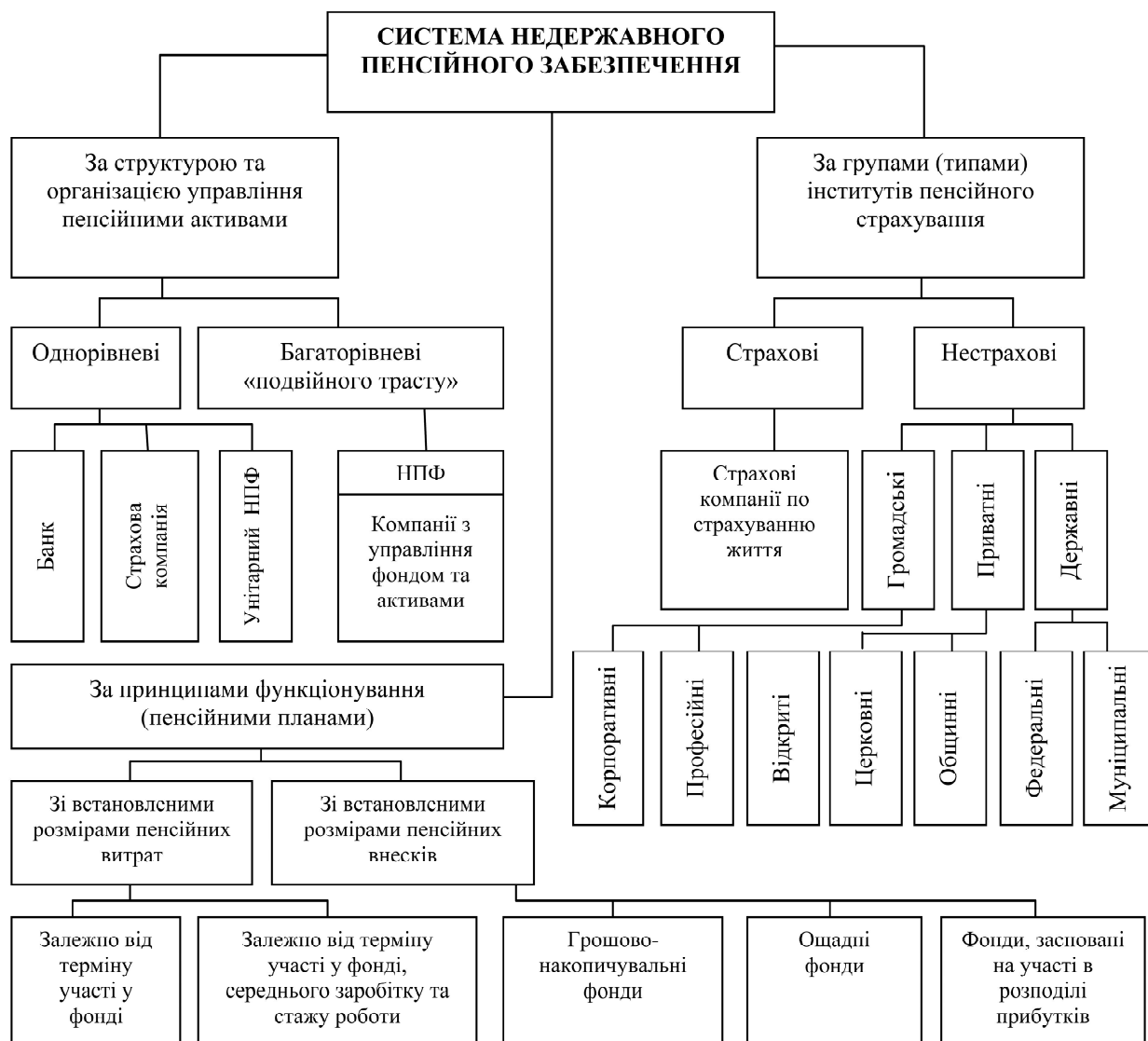


Рис. 2. Структура та організація управління інститутів системи недержавного пенсійного забезпечення України

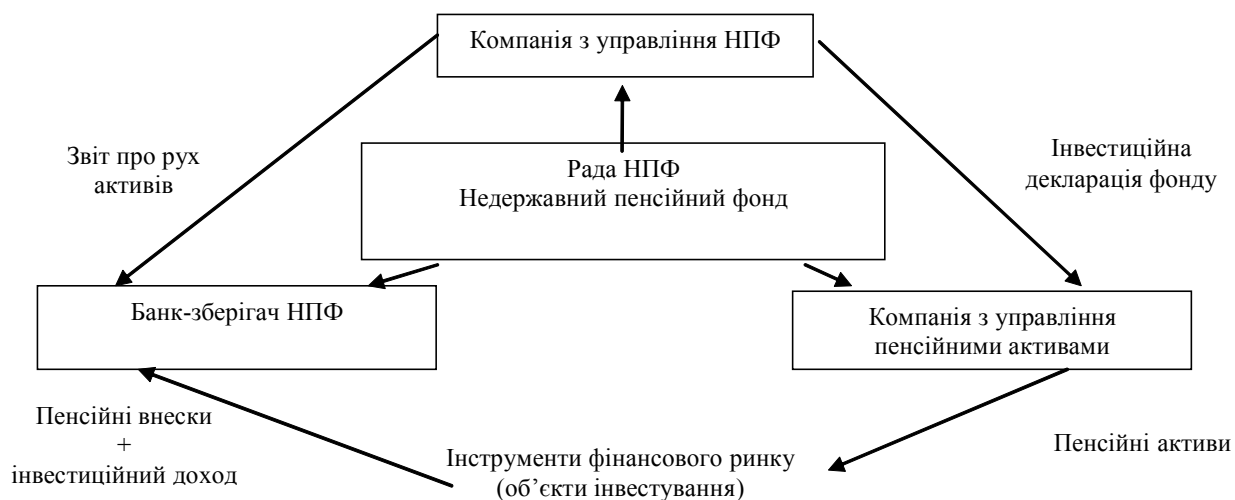


Рис.3. Механізм взаємодії суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення на базі НПФ

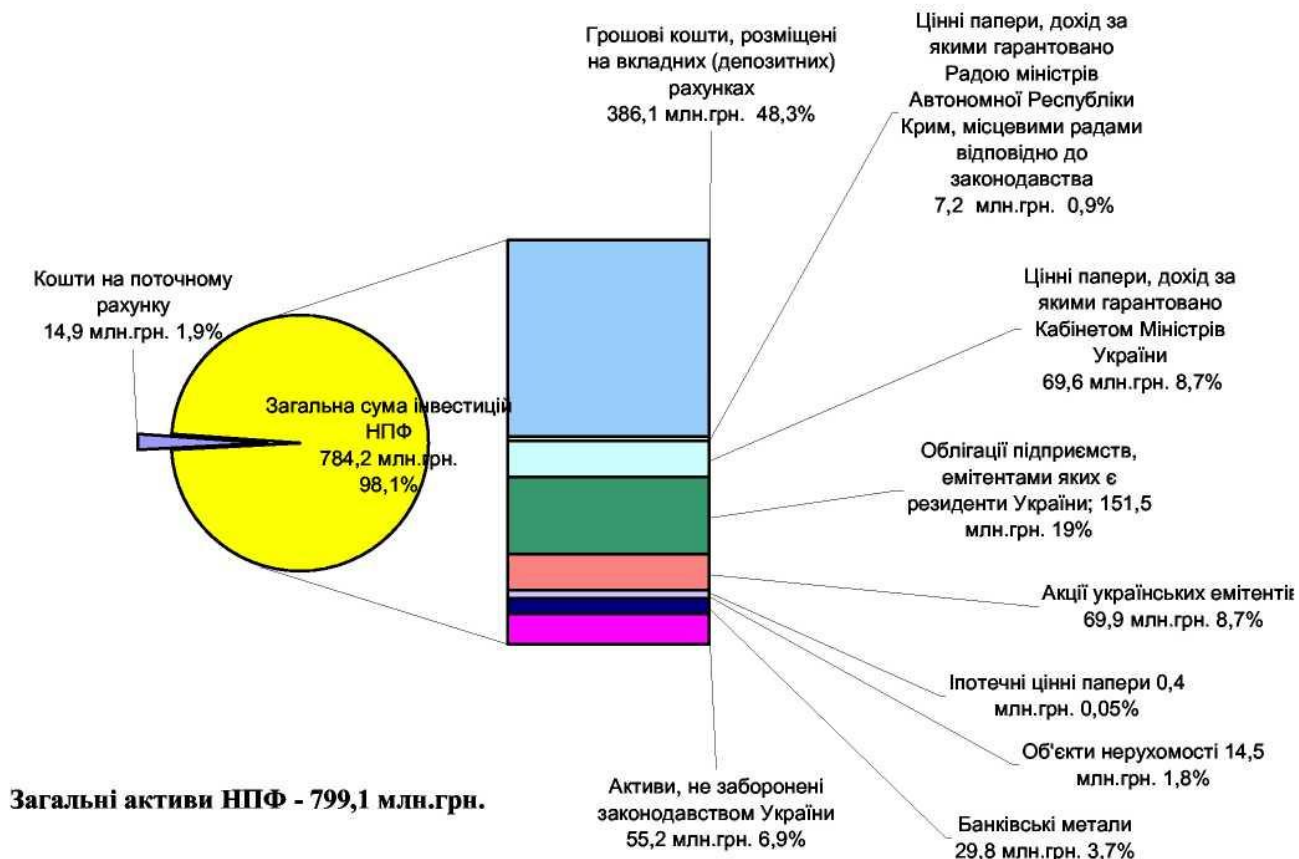


Рис. 4. Структура інвестованих пенсійних активів на 30.09.09

може здійснюватися компаніями з управління активами, банками (щодо активів створеного ними корпоративного пенсійного фонду) та професійними адміністраторами (які отримали ліцензію на провадження діяльності з управління активами).

Особа, яка отримала ліцензію на проведення діяльності з управління активами пенсійного фонду, не може бути засновником або пов'язаною з особою засновників, зберігача пенсійних фондів, засновників корпоративного або професійного фонду, якщо з роботою такого фонду вона уклала договір про управління активами.

Також пенсійні активи не можуть бути предметом застави й повинні використовуватися лише на передбачені цілі. На них не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями засновників пенсійного фонду, роботодавців-платників, осіб, що здійснюють управління активами фонду, адміністратора, зберігача фонду страхової, з якої укладено договір страхування довічної пенсії учасником відповідного фонду або договір страхування ризику інвалідності чи смерті учасника фонду.

Обчислення та визначення чистої вартості активів пенсійного фонду, їх облік, зарахування здійснюються адміністратором та особою, що управляє активами такого фонду.

Для нормального розвитку країни необхідно, щоб кожна ланка фінансової системи працювала на благо держави та сприяла подальшому розвитку. Але для цього необхідні дуже великі кошти.

Пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням пенсійного забезпечення.

На сьогодні в Україні склалася така ситуація, що активи, які перебувають в управлінні НПФ розподілені здебільшого на депозитних рахунках банків. Це можна пояснити тим, що управлінські компанії України дуже тісно співпрацюють з комерційними банками, тому відбувається передача їм значної частки пенсійних активів.

Так, за результатами трьох кварталів 2009 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів є депозити в банках (48,3% інвестованих активів), облігації підприємств — резидентів України (19%) та акції українських емітентів (8,7%), а також цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (8,7%) (рис. 4) [5].

Метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установах. Це вимагає від компаній з управління активами (КУА) вкладення коштів у безпечніші види активів.

Загальна вартість доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.09 склала 202132,6 тис. грн., або 28,5% від суми залучених внесків (710072,2 тис. грн.), і зросла у звітному періоді на 132,8% [5].

Розмір інвестиційного доходу в більшості фондів є

недостатнім для забезпечення належної диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти. Крім того, такі основні інструменти вкладення пенсійних коштів, як державні цінні папери, цінні папери місцевих рад, як мають широкого попиту серед управляючих компаній у зв'язку з низьким рівнем дохідності.

Тобто сьогодні недержавні пенсійні фонди займають дуже велику сферу діяльності, але неправильне розподілення пенсійних активів сприяє зменшенню інвестування підприємницького сектора економіки. Вкладення значної частки активів на банківські рахунки призводить до того, що ці кошти не використовуються лише для накопичення грошової маси на окремих рахунках створення нової продукції, коли можна було б інвестувати їх у виробництво.

На відміну від розвинутих країнах світу, в нашій країні недержавні пенсійні фонди обмежені у виборі складу своїх пенсійних активів. Це пов'язано з відставанням розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів.

Активи накопичувальної пенсійної системи кожної країни є її національним багатством, яке дає можливість суспільству забезпечувати гідний рівень життя людей в поважному віці. Водночас вони розглядаються і як головне джерело «довгих» інвестицій в національну економіку. Тут Україна відстає. Так, активи Накопичувальної пенсійної системи 11-ти найбільших ринків світу на кінець 2008 р. становили 20,4 трлн. дол. Наприклад, у Нідерландах активи накопичувальної пенсійної системи сягають 95 % ВВП країни, а у Швейцарії — 104. В Україні таке співвідношення становить лише 0,07 % ВВП [6].

Сьогодні через неререформованість пенсійної системи, відсутність другого її рівня та слабку розвиненість третього рівня всі ризики забезпечення людей пенсією лежать виключно на державі, хоча мали б бути рівномірно розподіленими між державою, бізнесом та громадянами і повинна бути спрямована Пенсійна реформа. Наслідком цього є те, що поточні зобов'язання Пенсійного фонду України виконуються за рахунок інших витрат держави та Держбюджету і зменшують до мінімуму залишки «вільних коштів» країни, її здатність до фінансових маневрів та стимулювання економіки.

Альтернативи пенсійній реформі немає. Тут термінове запровадження другого рівня накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яке відкладається ще з 2007 р., може стати ключовим заходом, здатним вивести країну на новий рівень економічного розвитку, оздоровити фінансову ситуацію та дати поштовх до підйому.

Тобто для подальшого розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення, а також стимулювання його інвестиційної функції, необхідно реалізувати низку заходів нормативно-правового та організаційного характеру, зокрема:

- розширення фінансових інструментів, у які НПФ можуть вкладати свої активи;
- упровадження гнучкіших вимог до диверсифікації активів НПФ;
- розширення напрямів інвестування пенсійних активів за наявності сприятливих умов на фондовому ринку та макроекономічної стабільності;

- упровадження та сприяння розвитку нових інструментів для здійснення інвестицій недержавними пенсійними фондами.

У наслідок запровадження цих заходів відбудуться певні позитивні зміни:

- підвищиться рівень соціального захисту населення;
- у країні з'являться довгострокові інвестиційні ресурси, акумульовані накопичувальною пенсійною системою, які будуть використані на фінансування розвитку економічної та соціальної інфраструктури;
- знизиться вартість фінансових ресурсів, виникне зацікавленість вітчизняних інвесторів у розширенні внутрішніх запозичень через випуск боргових цінних паперів (корпоративних, муніципальних та державних облигацій);
- запровадження другого рівня пенсійної системи підштовхне розвиток недержавного пенсійного забезпечення та посилить інтерес громадян до інструментів фондового ринку, що дасть можливість переорієнтувати частину коштів зі споживчого ринку на фондовий, зв'яже надлишкову грошову масу, що перебуває в обігу, а отже, сприятиме подоланню інфляції;
- функціонування другого рівня пенсійної системи сприятиме фінансовій стабільності в Україні шляхом зміни співвідношення іноземного та українського капіталу на фондовому ринку на користь вітчизняного.

Висновок. Недержавна пенсійна система відіграє надзвичайно важливу роль у пенсійному забезпеченні населення. Вона є безпечним, а у більшості випадків і пільговим засобом забезпечення гідного рівня життя після виходу на пенсію. Інша, не менш важлива функція недержавної пенсійної системи полягає в тому, що являє собою джерело довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни. Саме тому розвиток ринку недержавних пенсійних фондів має стати одним із стратегічних інвестиційних джерел, спрямованих на підтримку економічного зростання держави.

До пріоритетних напрямів подальшого дослідження цієї тематики варто віднести поглиблення теоретичного обґрунтування важливості НПФ як потенційних інвесторів, здатних на акумуляцію «довгих» фінансових ресурсів; розробку рекомендацій щодо посилення їх інвестиційного потенціалу завдяки вдосконалення чинної законодавчої бази.

Література

1. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 №1788-ХІІ www.zakon.rada.gov.ua
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 №1057-VI// www.zakon.rada.gov.ua
3. Юрій С. І. Соціальне страхування : підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаврина — К., 2004. — 464 с.
4. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні за 2008 рік. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.com>
5. Підсумки діяльності недержавних пенсійних фондів за III кв. 2009 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.com>
6. Мельничук В. Реформа, яка забезпечить гідну пенсію / В. Мельничук // Урядовий кур'єр. — 2009. — №133. — 25 липня. — С. 5.
7. Аванесова І. А. Фінансові послуги : навч. посіб. / І. А. Аванесова — К., 2007. — 365 с.

Телічко Н. А., Кузьменко Г. В. Вплив недержавних пенсійних фондів на соціально-економічний розвиток держави

Стаття присвячена дослідженню інвестиційного потенціалу недержавних пенсійних фондів в Україні. Розглянуто особливості здійснення інвестиційної діяльності недержавними пенсійними фондами, проаналізовано сучасний стан їх розвитку та надано рекомендації щодо усунення негативних тенденцій та явищ, які спостерігаються на цьому ринку, а також щодо формування передумов активізації інвестиційної діяльності цих установ в Україні.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, пенсійна система, соціальний захист, інвестиційний потенціал.

Телічко Н. А., Кузьменко Г. В. Влияние негосударственных пенсионных фондов на социально-экономическое развитие государства

Статья посвящена исследованию инвестиционного потенциала негосударственных пенсионных фондов в Украине. Рассмотрены особенности осуществления инвестиционной деятельности негосударственными пенсионными фондами, проанализировано современное состо-

яние их развития и предоставлены рекомендации по устранению отрицательных тенденций и явлений, которые наблюдаются на этом рынке, а также по формированию предпосылок активизации инвестиционной деятельности этих организаций в Украине.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, пенсионная система, социальная защита, инвестиционный потенциал.

Telichko N. A., Kuzmenko G. V. Influence of not state pension funds on socio economic development of the state

Clause is devoted to research of investment potential of not state pension funds in Ukraine. Is considered features of realization of investment activity by not state pension funds, the modern condition of their development is analyzed and is given the recommendations concerning elimination of the negative tendencies and phenomena, which are observed in this market, concerning formation of the preconditions of activization of investment activity of these organizations in Ukraine.

Key words: not state pension fund, pension system, social protection, investment potential.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2010

Прийнято до друку 27.08.2010